

РОЗДІЛ 2
Трансформаційні проблеми
у політичному процесі сучасної України:
проблеми і перспективи

Леонід Токар

УКРАЇНОЗНАВСТВО І ПОБУДОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

У тих, хто знайомий з різними концептуальними підходами щодо сучасного націє- і державотворення в Україні, може виникнути запитання, а наскільки правомірно в такому поєднанні бачити розв'язання проблеми? І хоч автор глибоко переконаний не лише в правомірності його обговорення, а й невідкладного вирішення, тим не менше, є потреба пояснення позиції. Бо тоді необхідно визнати: *по-перше*, що і після 15 років незалежності національна держава в Україні все ще не побудована; *по-друге*, що національну державу ми неодмінно маємо побудувати; і, *по-третє*, що українознавство і до цього часу ще не є, але має стати визначальним чинником українського державотворення.

У першому випадку людям зацікавленим і неупередженим навіть на рівні здорового глузду легко переконатися, що зроблене все ще далеке від того, аби називатися національною державою. Бо яку б галузь нині ми не розглядали: економіку, політику, соціальні відносини, культуру, світогляд, духовність загалом, нам складно переконати себе, що в них, принаймні в головному, відтворені національні інтереси. Така думка тепер досить широко представлена і в українській періодиці, і в наукових публікаціях, і в публічних обговореннях. На засіданнях VI Міжнародного конгресу україністів, що відбувся наприкінці

червня 2005 р. в Донецьку, у доповідях академіка І.Дзюби, професорів В.Білецького, І.Паська та інших наголошувалося, що єдиного національно-культурного, духовного простору в Україні все ще не існує. Ті ж розрізнені його складові заповнені дотепер чим завгодно і не забезпечують відтворення та розвитку культури українського народу як єдиного цілого. До сказаного можна додати, що такого єдиного простору немає і в розвитку української мови, і в русі інформації, а головне, у формуванні світогляду, в перебудові освіти й виховання на національних засадах, розробленні та здійсненні чіткої державної політики в етнонаціональній та соціально-економічній сферах. Національна доктрина освіти поки що так і залишається декларацією про наміри.

Друга теза, що національну державу ми неодмінно маємо побудувати, коли хочемо стати в рівень з іншими народами світу, спирається як на власний, переважно негативний досвід, так і на досвід інших народів світу. Чи то внаслідок світоглядних обмежень, чи через гіпертрофоване користолюбство і національний егоїзм панівні народи ніколи не були зацікавлені (народ України це добре знає) у створенні оптимальних умов для самопізнання і саморозвитку залежних націй і, перш за все тому, що саме панівне їх становище постає й утверджується тільки за умови заперечення чи обмеження прав та свобод інших народів. Люди, які живуть у власній державі, добре знають історію, не мають ані найменшого сумніву відносно значимості її національного характеру в організації життя спільноти. Коли держава твориться у відповідності з законами і потребами суспільного розвитку, удосконалюється з урахуванням динаміки та тенденцій цивілізаційного поступу, тоді і лише тоді вона спроможна створити оптимальні умови, закласти підґрунтя, на якому тільки й зможе самореалізуватись і особистість, і спільнота.

Але це стає можливим тільки за відповідності її конструкції, духовних засад законам природо-соціального буття людей. Та історія знає немало прикладів, коли державна конструкція творилася її будівничими з серйозними відхиленнями від

природо-соціальної заданості. І в цьому разі вона неодмінно трансформувалася із чинника творення в гальмо на шляху прогресу. А її конструкція поставала і не міцною, і не довговічною.

Дослідники встановили, що оптимальний вік державних структур у світовій історії не перевищував 1 тис. років. Що ж стосується нашої історії, то: Київська Русь як державне утворення проіснувала близько 300 років, Російська імперія (Дом Романових) дещо більше 300 років, СРСР і, відповідно, Радянська Україна і того менше, понад 70 років.

Різні періоди, різні чинники і складники виникнення, розвитку та занепаду державних утворень, але вони лише підтверджують істину: *держава завжди має слугувати своїй головній меті – найліпшим чином забезпечувати необхідні умови для розвитку й самореалізації людини, нації, народу, які, в свою чергу, мають плекати таку державу.* Нація і народ, які не розуміють значення власної держави, – або небезпечно хворі, або ж ще не сформувалися як такі. І тоді суспільство в особі своїх інтелектуалів і провідників має суттєво втрутитися в цей процес, звернувши особливу увагу на формування суспільної свідомості, визначення мети, розроблення стратегії, принципів, методів і засобів державотворення. Відповідно для українського народу тепер серед першочергових постають завдання формування розуміння: *навіщо йому необхідно будувати власну національну державу; якою вона має стати і в чому її конструктивна відмінність як від того, що було раніше, так і від того, що твориться іншими народами; і, зрештою, якими мають бути основоположні принципи, методи й засоби українського державотворення та їх проекція у кожній зі сфер національного буття. Провідникам і державцям же не менш важливо усвідомити і керуватися у своїй державотворчій діяльності тим, як усе це сприймається народом, принаймні його більшістю.*

У цій складній проекції дій зі творення національної держави спільним є те, що компоненти її (проекції) постають не довільно, а як прояв законів і закономірностей природо-соціального розвитку. Визначальним же в їх пізнанні має стати

розуміння того, що людина – суспільне явище, що тільки в суспільстві вона спроможна забезпечити своє існування та здійснення історичного покликання. Тому твердження, що тепер у наш спосіб життя необхідно додати “хорошу порцію егоїзму”, перевести стрілки вказівника руху при його визначенні на власну особу, індивідуалізм людини, (навіть перемовка така серед молоді нині в ходу: “то твої (ваші) проблеми”) – не є відповідним. Розвиток людини, спільноти за межами пам’яті поколінь, історичного досвіду за принципом “стратегії одного дня” просто неможливий. Людина сама по собі не змогла б протистояти навіть хворобам, стихії, різного роду катаклізмам, скажімо, таким, як: чорнобильський, спітакський, ново-орлеанський, кашмірський та інші. А головне – особа (особистість) може розглядатись і моделюватись тільки в контексті суспільного розвитку.

Єдність людини і природи, єдність особи і спільноти, як і спільнот між собою, – неодмінний закон людського розвитку. Особа, особистість за межами спільноти, як і спільнота поза єдністю індивідів, просто немислимі. Немислиме й людство поза єдністю спільнот (етносів, націй, народів), їх культури, моралі, традицій тощо. Цементуючим же началом такої єдності є сам процес творення й самотворення. Яким же він має бути? І якою, відповідно, повинна бути діяльність українського народу та його держави? Перш за все, вона має будуватись на основі аналізу реального стану речей у спільноті й країні, власного бачення і сприйняття світу, самоусвідомлення своєї природо-соціальної сутності. Нація і народ не менш окремої людини наділені правом бути собою, мати не тільки власний світогляд, культуру, мораль і т.д., а й власні інтереси, власне розуміння і діяльність у всіх сферах прояву людської сутності. Тож національна ідея, нація, національна держава – це ті сходинки, які вели і ведуть людину й спільноту у світ призначення життя розумного на Землі.

Не можна виробити і реалізувати чітку, а головне – адекватну стратегію та політику національної держави, якщо

вона буде творитися на якихось інших засадах, а не на основі пізнаних законів етнонаціонального розвитку. При цьому функція національної держави мислиться не в обособленні, локалізації чи протистоянні, а в творенні, забезпеченні рівних прав і рівних можливостей, у віднаходженні найліпших шляхів самовдосконалення й самореалізації особи, нації, народу. Коли сьогодні мова заходить про функції національної держави, то не рідко на перший план ставляться завдання обособлення, протистояння, а то й протидії за принципом “ми” і “вони”, забезпечення територіальної цілісності, захисту економічних, ідеологічних, політичних, духовних інтересів нації від впливу зовнішніх чинників. І на цьому тлі з поля зору втрачається той факт, що держава твориться головним чином для внутрішніх потреб спільноти, організації й саморегуляції її внутрішнього життя, захисту його від самої небезпечної деструкції – внутрішньої. *Головна проблема національної держави постає в площині стосунків індивіда і спільноти, у віднаходженні й збереженні балансу інтересів між “моє” і “наше”.*

Увесь попередній досвід підтверджує, що спроби вирішення проблеми на шляху взаємовиключення, заміни його (балансу) тільки “моїм” або тільки “нашим” та ще й щоб це “моє” – “наше”, неодмінно, стало “моїм” – “нашим” у житті цілого народу, всього людства, є неприродним і в самій своїй основі – деструктивним. Бо тоді порушується, а то й заперечується діалектична єдність окремого і загального, індивіда й спільноти, як і спільнот між собою, і, відповідно, єдність їх інтересів. Регулятивна функція національної держави, що проявляється через систему законів, відпрацьованих технологій та контролю за їх реалізацією, і має зробити невідповідним ані особі, ані спільноті порушення такого балансу. Серед іншого, особлива роль тут має належати створенню та дії чіткої системи запобіжних заходів і, перш за все, у сфері економічного життя, які б обмежували суто матеріальну зацікавленість виходу індивіда й спільноти за природні межі будь-то “мого” чи “нашого”, перетворення його в самоціль буття.

Засуджуючи радянські форми державного устрою, попередній політичний лад, їх методи та прийоми дії, і в незалежній Україні влада, тим не менш, керувалася все ж тими ж принципами. “Весь мир насилья мы разрушим до основанья а затем...” Тобто світ насилля спільноти над особою зруйнуємо, а потім індивід спробує взяти реванш... Постає відома дилема з перетягуванням канату, яка була б, може, й цікавою в певному епізоді, якби не поставала такою трагічною в історичній перспективі. Отже, коли тепер ведемо мову про національні інтереси, важливо чітко уявляти, а що ж ми вкладаємо в цю фразу? *Бо національні інтереси проявляються не тільки і не стільки в своєму зовнішньому, а, в першу чергу, внутрішньому аспекті, у відтворенні балансу інтересів людини й спільноти, їх взаємодії між собою та своєю першоосновою – природою.*

Національна держава по відношенню до нації не є чимось самодостатнім, а лише однією із форм її руху сходинками життя розумного до своєї мети. І саме тому в її творенні та діяльності визначальними мають стати принципи творення й розвитку етнонаціональної спільноти, які є специфічним відтворенням дії більш загальних законів життя розумного на Землі. “Справа людства, – як справедливо зауважував ще в 1-й пол. XIX ст. К.С.Аксаков, – твориться народностями (*націями – Л.Т.*), які не тільки від того не зникають і не губляться, а, проймаючись загальним змістом, звеличуються і світліють і виправдовуються як народності (*нації*)”¹. Сама Природа, будова Землі несуть у собі головні причини відмінностей людських (їх досвіду, прояву надбань тощо). І в цьому суть та широке поле для наукових досліджень того, як через специфіку окремого трансформуються загальні закони розвитку.

Основною відмінною (сутнісною) рисою людського розуму є пізнання й самопізнання, творення й самотворення. Відповідно, і визначальним завданням національної держави завжди було є і буде забезпечення пізнання (самопізнання), специфіки творення й самотворення людини, нації, народу в єдиному сонмі світових націй і народів. А мірилом дієздатності національної

держави завжди виступала і виступає творча праця її громадян, яка була є й буде найвищою людською цінністю. Як і в природі, так і житті людей творчість є основою еволюції, засобом адаптації й очищення їх буття від всіякого бруду, побічних продуктів розвитку. *Взаємодія і співпраця на основі єдності інтересів, довіри та взаємоповаги – єдиний розумний спосіб не тільки співжиття, а й самого існування людей.* Ці великі закони природотворення впродовж віків і тисячоліть трансформувалися в моральні принципи і норми життя людей, націй і народів. За ними, як противні людській природі, завжди засуджувалися самозвеличування, корисливість, егоїзм, пожадливість, нечесність, аморальність, насилля тощо. На власному досвіді люди незмінно переконуються, що ці риси і властивості уособлюють найменш досконалі форми прояву їх сутності. Протягом віків і тисячоліть людство створило цілу галерею образів – антиподів кращих рис людської сутності. Вони й стали узагальненим відтворенням негативного ставлення людей до їх прояву. І тепер, коли треба викликати певні асоціації щодо негативної поведінки конкретної людини, ми звертаємося до образів: Дволикого Януса, Юди і 30 його срібляків, Герострата, Коція Безсмертного, Гобсека, Манілова, Ноздрева тощо. Оптимальними ж в життєдіяльності людських спільнот є (мають бути) природні принципи: рівних можливостей, любові, доброти, справедливості. Кожна людина народжується вільною і рівною в своїх проявах і такою вона має бути все своє життя. Такою вона й покидає цей світ. Будь-яка нерівність між людьми, спільнотами, державами веде до порушення стабільності, гармонії розвитку, породжує відчуття ущербності життя, ставить під загрозу саме існування людини, спільноти і довкілля.

Коли зіставити таку концептуальну візію з тим, що відбувалося в Україні у 90-х рр. ХХ і на початку ХХІ ст., то не складно побачити, що державотворчі процеси тут протікали в дещо іншому руслі: без виваженої стратегії та програми, зрозумілих і сприйнятих орієнтирів творення, переважно шляхом спроб і помилок. Вся “стратегія” дії зводилася до руху навмання або ж

до сліпого копіювання інших у визначальних сферах життя. Як і раніше, практично мало кого цікавило й те, а що ж думає народ з приводу радикальних змін в його житті. Тож не випадково, що рух вперед у нас поставав майже калейдоскопічним відтворенням руху в зворотному напрямку. Не дивно, що саме в цей час ми стали творцями ще одного “унікального” досвіду в історії світового державотворення, коли стихія зміни суспільної формації на державному рівні проявлялася б в такому тривалому безладді, в такій затяжній і всеохопній кризі. Як наслідок, – навіть українці стали втрачати терпіння, упевненість і віру, а з ними самоконтроль та відповідальність за свої вчинки, стан спільноти, роль держави, з якою вони пов’язували і власну долю, і надію на краще життя. Тут можна пригадати, з яким піднесенням у 1991 р. український народ проголосував (понад 90%) за створення незалежної демократичної Української держави з переконанням, що вона стане гарантом врешті-решт і їхнього Людського життя. Та, на жаль, і через 14 років сподівання ці в головному так і не матеріалізувалися. Ситуація, що склалася в країні, та зусилля влади щодо її виправлення нагадували скоріше логіку відомого анекдоту, коли людині, якій погано жилося, порадили взяти з подвір’я до своєї хати козу, щоб вона побула там певний час, а потім повернути все як раніше. Відразу ж настає полегшення... Дихати стає легше. Не співвіднесеність реалій життя з цілями та завданнями творення, що проголошені в Конституції України, в урядових програмах, заявах політичних лідерів та урядовців, стала ще одним серйозним випробуванням на міцність і для народу, і для його держави. Сьогодні не може не викликати занепокоєння та тривожна тенденція, яка спостерігається у настроях значної частини суспільства. Лише один факт: за результатами соціологічного опитування, проведеного центром “Соціологічний моніторинг”, більше третини українців (35%) у 2004 р. готові були залишити свою країну назавжди, а 29% – хотіли б народитися в іншій країні. Почуття відповідальності за долю держави, в якій вони живуть, відчували лише 41% опитаних². Тепер ці настрої набувають

усе більш реальних обрисів. Понад 7 млн. українців уже перебувають у інших країнах і невідомо, хто з них і коли повернеться до дому. Ситуація не просто тривожна, але й загрозна. Це підтвердили, зокрема, і події кінця 2004 – поч. 2005 рр., коли народ вийшов на вулиці й майдани Києва та інших міст і сіл України з тим, щоб однозначно заявити про своє несприйняття тієї політики, яку проводила попередня влада й одночасно з вимогою зміни державного курсу в інтересах більшості українців. На цій основі й було видано кредит довіри новообраному Президенту і уряду України. І тепер від них залежить, як виправдати цю довіру, а точніше, надію народу. Дбаючи про це, нова влада повинна пам'ятати, що довіра до неї побудована поки що переважно на негативних підвалинах – несприйняті народом усього того, що робили їх попередники і в галузі економіки, і в політиці, і сфері соціальних відносин, культури та моралі. Зробити це буде нелегко, але тим більш важливо і необхідно, оскільки те, що відбувалося в Україні протягом останнього десятиліття, об'єктивно сприяло не виправленню ситуації, а скоріше поглибленню кризи в новітньому державотворенні. Тут і невиважені, а то й деструктивні дії в економіці, в етно-соціальній та духовній сферах, в організації суспільного життя, державної та судової влади, і спроби прояву сепаратизму, прикритого формою регіоналізму та федеративного переустрою України тощо. Фахівцям ще належить проаналізувати, якої невиваженості шкоди країні й народу було завдано в цей час унаслідок здійснення непродуманих реформ у системі суспільних відносин, галузях промисловості, сільського господарства, культури, підготовці кадрів.

Та чи не найбільш прикрим у ситуації, що склалася, є не самі помилки, допущені в державотворчому процесі, а невміння, а то й небажання їх виправити, спроби підвести під них навіть якісь “наукові обґрунтування”.

Тепер у засобах масової інформації, наукових виданнях, обговореннях “за круглим столом” і на науково-практичних конференціях нас намагаються переконати, що “час творення національних держав у їх класичному розумінні уже минув”, що

нині сама нація та її держава мають творитися на якісно інших засадах. В основу такого творення пропонується покласти не етнонаціональний (системний), а особистісний і політичний компоненти, оскільки в час домінування глобалізаційних тенденцій у сучасному світі, на думку “новітніх” ідеологів, на місце етнонацій і національних держав приходять “політичні нації” і, відповідно, уніфіковані форми правової демократичної держави. За такого концептуального підходу читачеві (слухачеві і т. д.) уже й самому не складно зробити висновок, що національна держава – то вже анахронізм. Немає етнонації в “її класичному розумінні” – немає й потреби в національній державі. Індивід, особа, політико-економічні об’єднання – ось головні чинники творення. На місце етнонаціонального системного розвитку приходить свого роду соціально-політична броунада. Тож залишилося небагато – переконати в її відповідності саму Природу... І чи не з “легкої руки” творців сучасної “політичної нації” Україна так відверто пішла шляхом копіювання, застосування невластивих для народу форм і методів “творення”. Нелогічний, суперечливий характер такої теорії нації стає очевидним, коли подивитися на неї крізь призму дії загальних законів людського буття і, в першу чергу, системності, цілісності розвитку та взаємодії його складників. Ще Г. Сковорода звертав увагу на невідповідність у пізнанні цілого формувати судження про нього лише на підставі якогось одного із його складників³. Нація, як ціле, одночасно є суб’єктом і політичного, і економічного, і правового, і культурного і т. д. життя. То чому ж для її характеристики ми вибираємо лише один із компонентів – політичний?

Хоч національні держави існують уже багато років, тим не менш, теорія національної держави, як і сама нація, перебуває в постійному розвитку. Поглиблюються як універсальні, так і специфічні для кожного періоду і кожного народу форми розвитку. Новітня концепція національної держави звернена не тільки в минуле, а й сучасне та майбутнє нації. Вона, відповідно, має враховувати й ті проблеми, з якими зіткнулося

людство на межі ХХ–ХХІ ст., до речі, як і кожного попереднього історичного періоду, але неодмінно в контексті єдиного державотворчого процесу, даючи аргументоване пояснення і позитивним, і негативним тенденціям.

Ліберально-демократична концепція правової демократичної держави, яка стала домінантною в останній третині ХХ ст., відіграла важливу роль у приверненні уваги до проблеми прав і свобод індивіда. Та віддаючи перевагу вирішенню проблеми рівності громадянських прав окремої людини, вона практично залишала поза увагою питання про рівність прав кожної нації і кожного народу, зокрема їх право на державне самовизначення, творення і реалізацію власної політики, культури, мови, освіти, віри тощо. При цьому таке ігнорування тепер зі сфери світоглядної, мисленевої настійно намагаються перенести в сферу реального життя. Спроби уніфікації, застосування силових і економічних методів у насадженні власного бачення “демократичних” форм управління, розвитку економіки, культури, соціальних відносин, віри тощо в сучасному світі набирають загрозливих масштабів. *Національна ж ідея як основа національного державотворення, тим і відрізняється від ліберальної, що пропонує вирішення проблеми рівності прав людей різних національностей в єдиному контексті рівності прав націй і народів на засадах розуміння та відтворення ними рівного права на самостійний економічний, політичний і культурний розвиток.*

Виступаючи провідником і захисником територіальної єдності, економічної, політичної, культурної цілісності нації і народу, гарантуючи розвиток саме національного ринку, збереження національної культури, духовності, національна держава не може не бути водночас і правовою, і демократичною державою, не захищати інтереси особи, її політичні права і свободи. *Але для того, щоб виступити представником нації, захисником національних інтересів, національна держава має відтворювати в своїй структурі, принципах дії, в стратегії і політиці природо-соціальну сутність людини, нації, народу як цілісності.*

Саме такий підхід до побудови національної держави в Україні і висуває на перший план завдання пізнання в єдності природи України й самопізнання та самотворення української людини, нації, народу.

Коли ж виходити з того, що *українознавство є наукою цілісного пізнання (самопізнання), творення і самотворення української людини, нації, народу, їх етнічної території (України) в усьому часо-просторовому їх вимірі, що воно досліджує сам феномен українства, закономірності, досвід та уроки його розвитку й прояву у визначальних сферах буття, то стане зрозумілим, наскільки органічно єдиним має бути державотворчий процес і розвиток українознавства як цілісної системи науки, освіти, виховання, культури господарювання, організації та управління*⁴.

Більше того, тепер маємо всі підстави стверджувати, що це єдиний процес, своєрідна закономірність у розвитку українського народу, його держави й українознавства.

У більш широкому розумінні *самопізнання й самотворення бачиться взагалі як універсальна властивість людського розуму, його здатність до самоудосконалення й самореалізації*.

Що ж дає, а точніше, може дати українознавство будівничим національної держави в Україні?

Перш за все теоретико-методологічну візію на природо-соціальну сутність української людини, нації, народу, розуміння зумовленості їх розвитку природо-соціальною заданістю.

Від Платона і Арістотеля до Г.Сковороди, Г. Гегеля і І.Канта, К.Маркса і М.Бердяєва у філософсько-світоглядних основах буддизму і християнства, у цілісній науці самопізнання – людина, проекція її майбутнього розглядається не інакше як на засадах єдності окремого і загального. В такій логіці людина постає як продукт своєї суспільної природи. *Тільки в природо-соціальній єдності людського буття, в суспільній природі людини розумної маємо шукати засоби самореалізації і індивіда, і особи, і спільноти, і людської сутності як такої*. То ж не в протиставленні індивіда (його особи) і спільноти, окремих спільнот (націй і народів) між собою, а в органічній єдності всього

багатоманіття змісту і форм їхнього буття бачиться дорога людського сходження.

І засобами на цьому шляху постають такі універсальні і в той же час оригінальні форми, як етнос, нація, народ, національна держава, громадянське суспільство. При цьому постають і розвиваються вони не як антиподи чи замітники, а як багатоманітні складові єдиного руху до мети людського буття.

Та, щоб такими вони стали, саме життя висуває потребу формування цілісної науки людського самопізнання й самотворення з чіткою ідейною, логічною та ієрархічно-структурною її побудовою.

Тисячоліттями людство йшло до розуміння цілісності світу в якому жило і, відповідно, цілісного характеру знань про нього. Та ще складніше люди наближалися до усвідомлення цілісності власної сутності й науки самопізнання, того, що знання про світогляд, мову, історію, культуру, господарювання – це лише шлях, який веде до формування єдиної науки самопізнання й самотворення. Дослідження особливостей прояву людини у сфері довкілля, економіки, політики, права, суспільного і державного життя тощо-то тільки частини науки про людину, її сутність, покликання й самореалізацію.

Така цілісна наука з'являється не враз і не сама собою. Вона виростає із тривалих, наполегливих і глибоких досліджень багатьох поколінь вчених у визначальних сферах людського буття. Досліджуючи його, вони творили і теорію, і методологію конкретних наук. Однак рух у напрямі дедалі оптимальнішого пізнання цілого невідворотно мав постати перед дилемою творення теорії і методології пізнання саме цілого, особливостей сутнісного його прояву у кожній зі сфер. *Такою наукою про системний цілісний характер пізнання української людини, нації, українського народу, їхньої країни на рубежі ХХ–ХХІ століть і постає українознавство.*

Хоч з тих же причин, що й в національному державотворенні, подальший його розвиток відбувався далеко не у відповідності з суспільними потребами. Особливо відчутними

були тут стримуючі політичні чинники, які суттєво позначалися як на характері розвитку науки, так і на впровадженні її доробку в суспільне та державне життя.

Здається, що політичні противники побудови національної держави в Україні уже в той час усвідомлювали, чим може стати українознавство в державотворчому процесі. Хоч самі їх заперечення цілісної науки можна передати однією відомою фразою – “немає тому, що неповинно бути”, а не як наукові аргументи⁵. І все ж проблема українознавства тоді, як і нині, не в політичному його “відторгненні” (такі спроби були, є і будуть), а в подальшому значно глибшому розробленні й найактивнішому поширенні його доробку через систему освіти, підготовки і перепідготовки кадрів, засоби масової інформації, в з’ясуванні практичної доцільності теоретико-методологічних основ науки.

Що це конче необхідно, переконуємося, слухаючи передачі по радіо і на телебаченні, читаючи навіть “доброзичливі” проблемні статті в періодичних виданнях. Напередодні того ж VI Міжнародного конгресу україністів один із авторів (див. Сучасність, № 5, 2005) стверджував, що “сучасний простір української науки є уже переважно українознавчим” (?). Мало що таке твердження є не що інше, як авторська фантазія, та ще більшої плутанини додає його подальша інтерпретація, зокрема, що “перенасичення української науки українознавством загрожує звууженню вітчизняної гуманітаристики, таїть у собі загрозу шкідливого, якщо не згубного герметизму (?), бо йдеться про замкненість дослідницької уваги...” (і т.д. і т.п.)⁶.

Невідомо, чого тут більше – нерозуміння суті явища чи свідомого його викривлення. Немає якоїсь надпотреби вдаватися до глибокого аналізу того, що зрозуміле й на рівні здорового глузду. *Знання про ціле ніколи не може бути згубним для знань про його складники, як і навпаки.* Бо який ще може бути простір у пізнанні цілого (більш великий) поза межами цілого у його системних зв’язках? Безпідставність такого твердження очевидна. Та очевидно й те, що в становленні українознавства як цілісної науки все ще існує немало проблем і, перш за все, у

розробленні його наукових засад, розширенні та зміцненні міждисциплінарних зв'язків науки, творенні та впровадженні українознавчої методології в розвиток науки, в освіту, виховання, культуру, державотворення. А ці проблеми можуть бути більш успішно і невідкладно вирішені тільки за відповідної підтримки українознавчої науки національною державою.

Що ж стосується висхідних концептуальних орієнтирів українознавства, його соціальних функцій, особливостей взаємодії структурних компонентів, то все це моделюється не довільно, а є похідним від природи людини, її соціального поступу, в основі яких лежить єдине ідейне начало, точніше, чітка ієрархія ідей. *А саме: ідея життя розумного на Землі, національна ідея як її проекція в певних природо-соціальних умовах і формах, національні інтереси як універсальні чинники відтворення ідейної ієрархії в змісті людського буття і конструюванні засобів їх реалізації, в т.ч. і в національному державотворенні.*

Чи можемо ж ми тепер сказати собі, що все це уже присутнє не те щоб у нашому житті, а хоч би в нашому мисленні під час вироблення стратегії, розроблення програм розвитку та дії на перспективу. Скажемо мовою соціологів – поки що більше ні, ніж так! *Усі ці факти і дали підставу третьою складовою концептуальної побудови роздумів визначити той факт, що українознавство ще не є, але неодмінно має стати визначальним чинником українського державотворення.*

У нас ще й досі як сумне відлуння пам'яті постають слова екс-президента Л.Кучми (тоді головного менеджера українського державотворення): “Я не знаю, яку державу ми будуємо”. Та ця фраза, до певної міри, могла б атестувати і державотворчу діяльність його попередника, бо обидва ці періоди змістовно єднає одне – руйнування того, що творилося раніше, а не конструктивна дія для створення більш досконалої суспільної і державної структури.

То ж спробуємо хоч би для себе подивитися на цей період крізь призму завдань національного державотворення та викладених тут узагальнень.

Якщо нас справді хвилює майбутнє України (в чому сумніватися не доводиться), то зробити це маємо неупереджено і невідкладно. Уроки періоду необхідно вивчити і засвоїти уже тепер, щоб далі рухатися більш упевнено й відповідно до свого історичного покликання. З поступом буде все складніше аналізувати і причини, і наслідки економічних, політичних, духовних та моральних втрат, яких зазнала в цей період українська нація. Коли ж таким є наше бажання, то в першу чергу маємо віднайти першопричину і зрозуміти логіку цих втрат.

Держава має виробити спеціальну стратегію формування національної ідентичності, постійно займатися трансформацією свідомості ще до вчорашнього дня імперської людини у свідомість громадянина національної держави. В іншому разі в суспільстві ще довго буде існувати загроза реставрації імперських ідей. Специфіка сучасного націє- і державотворення не виключає, а навпаки — передбачає наявність у спільноті сильних етнокультурних зв'язків. Ідбаючи тепер про те, щоб Україна стала “країною чесних людей”, неодмінно маємо подбати про своє національне відродження і про велику науку самопізнання, самоствердження й самореалізацію української людини, нації і народу. При цьому важливо, щоб доробок цієї науки став предметом найширшого вивчення і в системі освіти, і виховання, і в роботі з кадрами, і в просвітницькій роботі з широким загалом. Для цього не так багато треба: *по-перше*, проїнятися щирим бажанням пізнати себе як окрему націю, народ та зрозуміти, в чому ж сила і слабкість нашого поступу; *по-друге*, розробити й прийняти на загальнодержавному рівні цільову комплексну програму “Українознавство”, яка б передбачала системну роботу, спрямовану як на закріплення та розвиток наших кращих природних потенцій, так і на подолання стримуючих розвиток соціальних чинників; *по-третє*, зрештою, приступити до практичного здійснення постанови Кабінету Міністрів (серпень 1998 р.) про включення українознавства до стандарту шкільної освіти. І, *по-четверте*, створити відповідні кафедри (не за назвою, а по суті) при педагогічних університетах та розпочати підготовку педагогів – викладачів українознавства.

¹ Аксаков К.С. О русском воззрении // Русская идея. – М., 1992. – С. 111.

² Інформаційний бюлетень. – 2004. – № 26. – 1 липня.

³ Сковорода Г. Наркисс. Розговор о том: узнай себе // Сковорода Г. Вірші, пісні, байки, притчі, переклади, листи. – К., 1983.

⁴ Українознавство. Навчальна програма нормативної дисципліни для вищих закладів освіти // Навчально-виховні програми з українознавства. – К., 2001. – С. 203–256.

⁵ Освіта України. – 1999. – 17 березня. Столиця. – 1999. – 25–30 листопада.

⁶ Лисий І. По-новому чи як завжди? // Сучасність. – 2005. – № 5. –